

RECONSTITUIREA PALEOMEDIULUI COMUNITĂȚILOR CUCUTENIENE DIN CÂMPIA MOLDOVEI, PE BAZA DOVEZILOR ARHEOZOLOGICE

Radu-Gabriel Furnică

The reconstruction of the Paleomedium of the Cucutenian Communities from the Moldavian Plain, according to the archaeological findings

Abstract

In this presentation we've tried to reconstruct, on the basis of archaeozoological evidences, the ancient environment of the cucutenian communities from the Moldavian Plane. At the beginning, we've considered necessary to present a few things about the importance of the archaeozoology, as an **interdisciplinary** study, in the discovery of some new sections in the prehistoric communities life. After that, we've presented a few things concerning the actual environment of this zone. Then we've analyzed and reconstruct, for the settlements where we had material facts, the ancient environment. The informations we've obtained are very precious such as we have a good opinion about the daily life of those communities, about the way of securing food and about the environment they lived in.

Key words: *Cucuteni culture, Moldovian Plane, archaeozoology, ancient environment.*

Cuvinte cheie: *cultura Cucuteni, Câmpia Moldovei, arheozoologie, paleomediul.*

Studiile interdisciplinare vin în sprijinul arheologiei și ajută la descoperirea unor noi segmente din viața comunităților preistorice, mai ales în ceea ce privește relația lor cu mediul în care trăiesc. În acest sens, arheozoologia are un rol de primă mărime, deoarece, de la începuturile existenței sale, viața omului a depins, în mare măsură, de fauna care l-a înconjurat. Așadar, cercetarea trecutului omenirii, pe plan evolutiv-biologic, social și cultural, trebuie să țină cont și de cercetarea evoluției acestor viețuitoare.

Inițial, arheozoologia și-a axat centrul de greutate pe studiul economiilor primitive și al domesticirii animalelor. Resturile osteologice recoltate în timpul cercetărilor arheologice furnizează date importante despre economia unei populații, despre mediul în care a trăit această populație, despre viața sa socială, precum și despre eventualele schimbări, în timp, ale economiei și ale mediului¹. Arheozoologia identifică speciile de animale cu care comunitățile umane au intrat în contact, ca și tipul de relație existentă (vânătoare, creșterea animalelor, pescuit) între comunitățile

¹ M. Udrescu, L. Bejenaru, C. Hrișcu, **Introducere în arheozoologie**, Iași, 1999, p. 15.

umane și speciile de animale sesizate². Cercetarea arheozoologică nu poate oferi liste complete ale animalelor sălbatice. Nu trebuie uitat că prezența sau absența unei specii, precum și frecvența acesteia în așezările umane, depinde de foarte mulți factori: necesitățile economice ale grupurilor umane respective, posibilitățile tehnice ale vânătorilor, prezența sau absența unei specii în regiunea învecinată așezării, densitatea speciei în biotop, accesibilitatea vânatului, dar și de rezistența osului la distrugere, întinderea așezării, durata sa de folosire, suprafața săpată față de cea a așezării, mărimea eșantionului osteologic³. De asemenea, unele animale sălbatice pot fi întâlnite doar în anumite biotopuri. Prin această prismă, prezența resturilor faunistice într-o așezare poate furniza informații asupra mediului înconjurător al așezării, în perioada sa de funcționare⁴.

Cultura Cucuteni, încadrată cronologic în eneoliticul dezvoltat, a avut un impact deosebit în evoluția umanității, prin realizările sale deosebite (ceramică, așezări și locuințe, unelte, viață spirituală), de o frumusețe și o varietate extraordinară a ceramicii pictate, care a atins apogeul în perioada 4600-3500 CAL B.C.

În acest studiu, ne-am propus să analizăm mai întâi Câmpia Moldovei, ca subdiviziune a Podișului Moldovenesc, din punct de vedere geografic, climatic, hidrografic, vegetal și faunistic, pentru a obține o imagine completă a modului sub care se prezintă aceasta astăzi. Apoi, vom încerca, pe baza materialului osteologic rezultat în urma săpăturilor arheologice și cercetat arheozoologic, să alcătuim o imagine asupra paleomediului culturii Cucuteni din această zonă, ca și asupra importanței economice a fondului faunistic din acea perioadă.

Câmpia Moldovei (cunoscută și ca Depresiunea Jijia⁵ sau Depresiunea Jijia-Bahlui) ocupă partea de nord-est a Podișului Moldovenesc. Prutul este limita sa estică; în sud se învecinează cu Podișul Central Moldovenesc, în sud-vest cu șaua Ruginoasa, în vest cu Dealul Mare-Hârlău și cu Colinele Bucecea-Vorona, iar în nord-vest cu dealurile Bour și Ibănești. Altitudinea absolută medie a unității e de circa 150-200 m, iar întreaga suprafață atinge circa 8000 km². Peisajul este dominat de văi largi, dealuri, coline și terase. Din punct de vedere hidrografic, principalul râu este Prutul, cu afluenții săi Bașeu și Jijia, ultimul, la rândul lui, primind apele Sitnei, Miletinului și Bahluiului⁶.

Climatul temperat-continental al Câmpiei Moldovei prezintă nuanțe de excesivitate, datorită pătrunderii maselor de aer din est, ce se concretizează prin ierni aspre cu viscole și înzăpeziri și veri călduroase și secetoase⁷. Precipitațiile medii

² **Ibidem.**

³ **Ibidem**, p. 16.

⁴ **Ibidem**, p. 20.

⁵ I. Sîrcu, **Geografia fizică a Republicii Socialiste România**, București, 1971, p. 187-220.

⁶ D.N. Popovici, **Cultura Cucuteni în faza A. Repertoriul așezărilor**, vol. I, BMA VIII, Piatra Neamț, 2000, p. 25.

⁷ **Ibidem.**

anuale ajung la cantități mai mici de 500 mm.

Această câmpie se distinge printr-un complex de păduri insulare și de pajiști stepice. Aproape toată zona este acoperită de silvostepă. Acest tip de vegetație este reprezentat în principal de stejar pedunculat, brumăriu, pufos și ulm și mai rar de arțarul tătarăsc și jugastrul. Ca arbuști, este întâlnit păducelul, lemnul câinesc, vonicerul, cornul, sângerul, porumbarul etc. Din punct de vedere floristic, apar asociații de graminee, iar pe alocuri și vegetație halofilă⁸.

Subdiviziunile principale sunt: Câmpia Jijiei Superioare și a Bașeului și Câmpia Jijiei Inferioare și a Bahluiului⁹.

Câmpia Jijiei Superioare și a Bașeului ocupă jumătatea nordică a Câmpiei Moldovei, fiind despărțită de cea sudică prin zona cea mai înaltă a câmpiei, dealul Cozancea, care măsoară 265 m. Relieful său este mai înalt, dar mai puțin fragmentat, reprezentat prin platouri în vest și culmi rotunjite, despărțite de văi largi, în est.

Principalele așezări cucuteniene din această subdiviziune geografică, care au beneficiat de o analiză concretă a materialului faunistic sunt cele de la Drăgușeni-Ostrov, Liveni-La Sărături, Mitoc-Valea lui Stan, Trușești-Țuguieta și Vorniceni-Pod Ibăneasa.

DRĂGUȘENI-Ostrov. Stațiunea cucuteniană din subfaza A₄ se află la est de depresiunea Botoșani-Dorohoi, la nord de dealurile Cozancea și la mai puțin de 7-8 km amonte de vărsarea Podrigăi în Bașeu, la circa 100 m înălțime. Geografic, zona poartă numele de Câmpia Bașeului. Astăzi, brațul stâng al Podrigăi, secăt, a lăsat o zonă mlăștinoasă greu accesibilă; zona este acoperită de vegetație de stepă. Punctul din care provin datele arheozoologice se numește *Ostrov* (inițial înconjurat de apa Podrigăi, care aici se bifurcă) și a fost descoperit în 1964 de Aristotel Crășmaru¹⁰.

Materialul arheozoologic analizat de Alexandra Bolomey și Georgeta El Susi cuprinde 4300 de piese determinate, dintre care 3383 aparțin clasei Mamiferelor. Toate acestea provin din săpăturile efectuate între 1970-1985¹¹ și sunt evidențiate în cadrul tabelului 1.

Analiza materialului faunistic a demonstrat faptul că ocupația de bază a comunității cucuteniene de la Drăgușeni era creșterea animalelor. Principalele animale domestice erau bovinele. Unele observații morfologice, asupra metapodiilor distale, cu extremitatea foarte lățită, au făcut să se tragă concluzia că unele din animale erau întrebuințate la diferite lucrări agricole¹². Creșterea porcinelor a fost mai importantă decât cea a ovicaprinelor, lucru demonstrat de numărul de piese din dreptul fiecărei specii, fapt datorat și zonei dar și numărului mai mare de indivizi

⁸ **Ibidem.**

⁹ **Ibidem.**

¹⁰ S. Marinescu-Bîlcu, **Ceramica cucuteniană de la Drăgușeni: tradiții, creații proprii, aspecte regionale**, în *SCIVA*, XL, 3, 1989, p. 215.

¹¹ S. Marinescu-Bîlcu, A. Bolomey, **Drăgușeni. A Cucuteni community**, București-Tübingen, 2000, p. 160.

¹² M. Cărciumaru, **Paleoetnobotanica**, București, 1996, p. 44.

rezultați în urma reproducerii, fiind o specie care asigură o sursă constantă de carne.

La Drăgușeni avem de a face cu o situație inedită pentru neoliticul din România: prezența, pe lângă bovinele domestice și sălbatice (care sunt destul de greu de deosebit între ele, aceasta fiind făcută doar de câteva oase, mai dezvoltate la cele sălbatice și mai mici la cele domestice) a speciei *Bison bonasus* (zimbrul)¹³. Bineînțeles, această specie, alături de *Bos primigenius*, face parte din cadrul animalelor sălbatice și a fost vânată de oameni, fiind o sursă importantă de hrană pentru mai mult timp, dat fiind faptul că este un animal de talie mare. Cerbul este a doua specie sălbatică ca importanță în hrana comunității cucuteniene de la Drăgușeni, cu un număr important de piese, urmând apoi mistrețul, o prezență sporadică în hrana comunității de aici având-o ursul, iepurele ș.a.

La Drăgușeni avem o faună bogată, ceea ce demonstrează că, de-a lungul eneoliticului, aici au existat condiții favorabile dezvoltării unui habitat prielnic vieții umane. Deși, în zilele noastre, zona este acoperită de stepă și o parte dintre speciile descoperite în urma săpăturilor arheologice nu mai traiesc în acest habitat datorită schimbărilor climatice și a restrângerii pădurii din cauza defrișărilor, în perioada culturii Cucuteni aici exista o formațiune vegetală de silvo-stepă, favorabilă viețuirii speciilor de animale enumerate mai sus. Pădurile, mult mai întinse decât astăzi, erau probabil formate din mai multe specii de stejar, dar și ulm¹⁴, locuri de refugiu pentru animale cât și pentru om, oferind condițiile unei vieți prospere, hrană, prin vânătoare și cules, lemn pentru construcția caselor cât și drept combustibil. Fără îndoială, prezența, într-un număr important, a resturilor de cerb confirmă prezumțiile de mai sus, deoarece această specie are nevoie de un habitat cu multe pajiști, bogate, care se dezvoltă în tipul de pădure prezentat mai sus. La marginea pădurilor, în locurile defrișate, trăiau animale precum bourul sau căpriorul, care se hrănesc în astfel de zone cu frunzele arbuștilor și copacilor tineri. Fără îndoială, în zonă avem și un curs de apă destul de dezvoltat, fapt dovedit de prezența resturilor osteologice de castor, animal care depinde de acest habitat.

LIVENI-La Sărături. Așezarea se găsește chiar în coasta râului Prut, către malul său drept, care prezintă un început de luncă; înălțimea zonei este sub 100 de metri, altitudini mai mari aflându-se către vest¹⁵. Terenul din jur apare denudat, fiind ocupat de culturi agricole și de pajiști secundare și xeromezofile¹⁶; doar către sud-vest se mai zărește un petec de pădure, rest al codrilor care, odinioară, acopereau probabil întreaga zonă. Deci, actualmente, este vorba de un peisaj într-un tot antropizat¹⁷.

¹³ S. Marinescu-Bîlcu, A. Bolomey, **op.cit.**, p. 164.

¹⁴ Marinescu-Bîlcu *et alii*, **Ecological, economic and behavioural aspects of the Cucuteni A₄ community at Drăgușeni**, în *Dacia*, XXVIII, 1984, p. 41.

¹⁵ S. Haimovici, A. Ungureanu, **Studiul materialului arheozoologic din situl de la Liveni (sfârșitul Cucutenianului B)**, în *ArhMold*, XXV (2002), 2004, p. 279.

¹⁶ A. Ungureanu, **Studiul resturilor arheozoologice din cadrul stațiunii Liveni**, în *CCA. Campania 2000*, București, p. 136.

¹⁷ S. Haimovici, A. Ungureanu, **op.cit.**, p. 279.

Așezarea aparține, din punct de vedere cronologic, ultimei etape de evoluție a culturii Cucuteni și anume fazei B₂ final. Săpăturile arheologice au fost executate de Maria Diaconescu, în mai multe campanii¹⁸.

Au fost recoltate 870 de resturi osteologice, din care au fost determinate 796, cele nedeterminate aparținând mamiferelor. Sunt doar șase resturi de nemamaliene, dintre care cinci valve de *Unio*, iar o piesă aparține unei păsări de apă¹⁹. În tabelul al doilea, am evidențiat repartizarea pe specii a animalelor sălbatice și a celor domestice.

Astfel, una din îndeletnicirile principale a comunității cucuteniene de la Liveni este creșterea animalelor, în special a bovinelor. O altă ocupație, dovedită arheozoologic, este creșterea ovicaprinelor și a porcinelor, mai scăzută ca însemnătate în comparație cu cea a vitelor, fapt demonstrat de diferența între numărul de piese descoperite. Ceea ce surprinde la Liveni este prezența într-un număr mare a resturilor osteologice de câine, care are o frecvență înaltă față de alte stațiuni cucuteniene. Totuși, nu credem că această specie era o sursă de hrană pentru această comunitate, ci era folosită doar la paza turmelor domestice sau drept însoțitor la vânatoare.

În ceea ce privește animalele sălbatice, surprinde prezența unui număr destul de mare de piese aparținând speciei *Bos primigenius*, în comparație cu celelalte specii sălbatice. Acest lucru nu poate fi explicat decât prin existența unui ambient favorabil dezvoltării acestei specii. Știm că aceasta prefera să se hrănească în zonele de lizieră a pădurilor, sau prin pădurile aflate în refacere după tăiere. Dintre celelalte specii sălbatice s-au descoperit resturi de cerb, mistreț, căprior și o singură piesă de la un urs. Despre cal, care are cel mai ridicat număr de piese față de celelalte stațiuni analizate, putem presupune că acesta a intrat într-un proces de domesticire, având în vedere faptul că ne aflăm la sfârșitul culturii Cucuteni, când încep să apară tot mai multe influențe stepice în viața comunităților din această zonă, iar ambientul zonei era unul favorabil dezvoltării acestei specii.

În ceea ce privește paleomediul acestei zone, știm că, în această perioadă, odată cu terminarea optimului climatic post-glaciar, s-a instalat un climat mai rece și chiar ceva mai uscat, fapt pentru care este posibil ca pădurile să-și fi restrâns arealul, lăsând în urmă un spațiu mai larg, cu arbori mai rari, dar cu subarboret bine reprezentat²⁰, fapt ce explică, credem noi, prezența resturilor de *Bos primigenius* într-un număr mare. În tot cazul, în apropierea așezării, se aflau păduri amestecate, de foioase și stejărișuri, păduri mari, în care animale precum ursul, cerbul sau căpriorul găseau un mediu propice de trai. Prezența în acest material și a unor valve de scoici și a unui rest de la o pasăre de baltă nu este un lucru neobișnuit, dat fiind faptul că ne aflăm aproape de albia Prutului.

MITOC-Valea lui Stan. Așezarea se află în nord-estul județului Botoșani, aproape de bine cunoscuta stațiune paleolitică. Din punct de vedere geografic, aceasta

¹⁸ **Ibidem.**

¹⁹ **Ibidem.**

²⁰ **Ibidem**, p. 283.

se situează deasupra luncii Prutului, zonă foarte propice dezvoltării, de-a lungul timpului, a unor intense activități umane. Flora acestei zone este formată din grupe xero-mezofile și dintr-o vegetație azonală de preerie²¹. Situl a fost cercetat în 1978 de către Cornelia Magda Mantu și D. Monah și aparține sfârșitului culturii Cucuteni, adică etapei finale a fazei B²².

Resturile osteologice provin dintr-o singură campanie de săpături arheologice, cea menționată mai sus. S-au descoperit 1100 de piese osteologice, ce aparțin mamiferelor și moluștelor. Moluștele ocupă un număr important, aproximativ o treime (340) din totalul pieselor: 260 aparțin gasteropodelor – speciile *Helix* (melcul comun) și *Cepaea vindobonensis* (o specie de melc de talie mai mică); 80 aparțin lamelibranhiatelor, mai precis genului *Unio* (scoica de râu) și, în special, *Unio crassus*²³.

Din celelalte 760 de piese ce aparțin mamiferelor²⁴, numai 387 de piese au putut fi determinate. În tabelul 3 am evidențiat repartizarea pe specii a animalelor sălbatice și a celor domestice.

Comunitatea cucuteniană de aici practica culesul, ocupație favorizată de situarea așezării în lunca Prutului. Datorită taliei mici, moluștele descoperite la Mitoc nu constituiau însă un element important în hrana locuitorilor, fiind probabil foarte rar utilizate ca aliment. Nu avem indicii privind pescuitul, prinderea reptilelor (chelonienii) și a păsărilor, deși mediul înconjurător era cu totul propice pentru aceste îndeletniciri²⁵.

Una dintre ocupațiile de bază a acestei comunități de la Mitoc era creșterea animalelor²⁶, în special a bovinelor, care au un număr important de piese. O importanță scăzută a avut-o creșterea porcinelor și ovicaprinelor.

Nu era neglijată nici vânătoarea, ca importantă sursă de carne, dar și de materii prime utile (prelucrarea oaselor, a coarnelor, a pieilor). Erau vânată artiodactilele, în special cervideele (cerbul și căpriorul), dar și mistrețul și bourul. Analiza materialului osteologic a arătat că, prin prezența a nouă coarne de cerb, această specie era una de talie mai mare, mai masivă și mai puternică decât cerbul carpatin²⁷. Un lucru interesant este lipsa resturilor de cal, deși această stațiune este încadrată cronologic în faza de final a culturii Cucuteni, unde, teoretic, numărul acestor resturi osteologice ar trebui să fie în continuă creștere.

²¹ V. Chirica, C. Mihăilescu, **Mitoc-Malu Galben: caractérisation du cadre naturel**, în M. Otte, V. Chirica, P. Haesaerts (dir.), **L'Aurignacien et le Gravettien de Mitoc-Malu Galben**, ERAUL72, Liège, 2007, p. 13.

²² D. Monah, **Plastica antropomorfa a culturii Cucuteni-Tripolie**, BMA, III, Piatra Neamț, 1997, p. 147.

²³ S. Haimovici, **Studiul preliminar al materialului faunistic din așezarea cucuteniană de la Mitoc-Valea lui Stan (jud. Botoșani)**, în *Hierasus*, VI, p. 77-78.

²⁴ **Ibidem**, p. 80.

²⁵ **Ibidem**.

²⁶ **Ibidem**, p. 77-78.

²⁷ **Ibidem**.

Pe lângă pădurile specifice vegetației de luncă, în zona Mitocului existau masive forestiere. acestea fiind alcătuite din mai multe tipuri de arbori, din specia stejarului. Considerăm că, datorită numărului restrâns de bovine sălbatice și de căpriori, animale care preferă lizierele sau locuri de la marginea pădurilor proaspăt defrișate și aflate în reconstrucție, asemenea spații deschise erau foarte restrânse.

TRUȘEȘTI-Țuguieta. Stațiunea se află în partea centrală a Câmpiei Moldovei, respectiv în depresiunea cea mai mare a Jijiei²⁸; se află la 6 km de masivul înalt păduros de la Cozancea, pe o terasă superioară a Jijiei, la nord-est de satul Mășcăteni.

Cercetările arheologice s-au desfășurat sub coordonarea lui Mircea Petrescu-Dîmbovița, în perioada 1951-1959 și 1961²⁹, fiind descoperite, în total, 98 de locuințe: 93 din faza Cucuteni A și 5 din faza Cucuteni B³⁰.

Lotul faunistic, care provine din săpăturile din 1959, a fost analizat de Sergiu Haimovici³¹ și are aproape 1000 de resturi, circa jumătate fiind format din cochilii de melci (*Helix pomatia*) și valve de scoici (*Unio crassus*, *Unio tumidus*, *Unio pictorum*), fiecare ocupând, în general, un alt biotop: ape mari, cu un curent mai puternic, brațe laterale, cu ape mai mici, sau chiar bălți – toate tipice pentru ambientul râului Jijia din acea perioadă³².

În tabelul 4, am evidențiat repartizarea pieselor pe animale sălbatice și domestice; nu am luat în considerare oasele de cal și de suine, pentru că nu s-a putut stabili apartenența lor la una din cele două categorii menționate.

Analizând acest tabel, se observă că importanța vânătorii este cu puțin mai mare decât a creșterii animalelor. Principala specie vânată este cerbul, urmând apoi mistrețul, căpriorul și bourul.

În ceea ce privește animalele domestice, se constată creșterea, în principal, a taurinelor. Creșterea celorlalte două specii domestice, ovicaprine și porcine, este într-o pondere foarte scăzută în comparație cu celelalte situații analizate.

Curioasă este lipsa oaselor de pește sau de păsări, dat fiind faptul că în zonă este râul Jijia, cu un debit bogat. Este posibil ca aceste două îndeletniciri (pescuitul și vânatul păsărilor) să fi fost ocupații sporadice, sau, datorită dimensiunilor mici, oasele acestor specii să nu se fi păstrat sau să nu fi fost adunate în timpul săpăturilor arheologice.

Culesul moluștelor nu era o ocupație care garanta o hrană îndestulătoare, deși putea să completeze dieta. Este posibil ca valvele pisate să fi fost amestecate în pasta

²⁸ V. Băcăuanu, **Câmpia Moldovei. Studiu geomorfologic**, București, 1968, p. 9-10.

²⁹ M. Petrescu-Dîmbovița, M. Florescu, A.C. Florescu, **Trușești. Monografie arheologică**, București, 1999, p. 13.

³⁰ **Ibidem**, p. 19.

³¹ S. Haimovici, **L'étude de la faune néolithique de Trușești**, în *AȘUI*, sect. 2 (Șt.Nat.), VI, 2, 1960, p. 386.

³² Idem, **Studiul arheozoologic al materialului din așezarea Cucuteni A de la Trușești-Țuguieta**, în M. Petrescu-Dîmbovița *et alii*, **Trușești. Monografie arheologică**, București, 1999, p. 679.

vaselor.

Dintre speciile prezentate în acest raport, numai vulpea și iepurele sunt animale care nu obișnuiesc să trăiască într-un spațiu forestier, ci doar în liziere de pădure și în câmpuri deschise cu tufișuri. Astfel, putem deduce că în zonă se aflau păduri de foioase amestecate, formate din stejărișuri (*Quercetum mixtum*) și arbori de esență moale, dat fiind faptul că zona era apropiată de o apă curgătoare, Jijia. Acest gen de pădure este specific unor animale, precum cerbul, mistrețul sau bourul. În ceea ce privește ursul, specie care astăzi preferă numai zona de munte, în eneolitic acesta avea o arie mai mare de răspândire, de aceea este întâlnit în diferite etaje vegetale. Zonele de lizieră sau de păduri care se refac după defrișări, cu multe luminișuri și arbuști, sunt preferate de animale precum iepurele, bourul sau căpriorul. În zonă existau și castori, care găseau aici un mediu propice de trai, fiind o specie care are nevoie și de apă și de pădure.

Vorniceni-Pod Ibăneasa. Localitatea se află în partea centrală a județului Botoșani, în câmpia Jijiei Superioare, acest râu trecând la aproximativ 12 km de sit³³. La est de sat, la circa 3 km pe partea dreaptă a pârâului Ibăneasa, între smârcul „La morișcă” (Lupu) și un pârâiaș ce izvorăște din dealul din preajmă, pe un promontoriu înalt de circa 4 m, ce se pierde în zona inundabilă, pe o suprafață de circa două hectare³⁴, se află o așezare din faza Cucuteni A-B, cercetată în mai multe campanii de Aristotel Crășmaru, în 1970³⁵ și apoi, începând cu 2001, de un colectiv de la Muzeul Județean Botoșani, condus de Paul Șadurschi (campaniile 2002-2004)³⁶, Maria Diaconescu (campaniile 2008-2009)³⁷ și de Aurelia Ungureanu, de la Grupul Școlar „Gh. Asachi” din Botoșani.

În ceea ce privește lotul faunistic, doar o parte din acesta a fost studiat³⁸; este vorba de materiale ce provin dintr-o groapă. Cu toate acestea, dat fiind numărul apreciabil de materiale descoperite, considerăm că putem schița o imagine asupra paleomediului în care a trăit comunitatea cucuteniană de la Vorniceni. Cele mai multe dintre acestea sunt resturi osteologice ce provin de la mamifere, însă au fost

³³ Idem, **Caracterizarea arheozoologică a unor resturi animaliere găsite în așezările din neo-eneoliticul de pe teritoriul estic al României actuale**, în *ArhMold*, XXXII (2009), 2010, p. 318.

³⁴ A. Crășmaru, **Contribuții la cunoașterea neoliticului din împrejurimile Săvenilor (jud. Botoșani)**, în *SCIVA*, XXI, 2, 1970, p. 279.

³⁵ **Ibidem**.

³⁶ P. Șadurschi *et alii*, **Vorniceni, com. Vorniceni, jud. Botoșani. Punct: Pod Ibăneasa**, în *CCA, Campania 2001*, București, 2002, p. 336-337; idem, **Vorniceni, com. Vorniceni, jud. Botoșani. Punct: Pod Ibăneasa**, în *CCA, Campania 2002, 2003*, <http://www.cimec.ro/Arheologie/cronicaCA2003/cd/index.htm>; idem, **Vorniceni, com. Vorniceni, jud. Botoșani. Punct: Pod Ibăneasa**, în *CCA, Campania 2003, 2004*, <http://www.cimec.ro/Arheologie/cronicaCA2004/cd/index.htm>.

³⁷ M. Diaconescu, D. Ciucălău, **Vorniceni, com. Vorniceni, jud. Botoșani. Punct: Pod Ibăneasa**, în *CCA, Campania 2007*, București, 2008, p. 330-331; M. Diaconescu *et alii*, **Vorniceni, com. Vorniceni, jud. Botoșani. Punct: Pod Ibăneasa**, în *CCA, Campania 2008*, București, 2009, p. 359-360.

³⁸ A. Ungureanu, **Studiul materialului arheozoologic provenit din așezarea eneolitică de la Vorniceni-Pod Ibăneasa**, în *CCA, Campania 2001*, București, 2002, p. 337.

descoperite și două resturi ce aparțin moluștelor din specia *Unio*. În tabelul 5 am evidențiat repartizarea pe specii a animalelor sălbatice și a celor domestice.

După cum se poate observa din acest tabel, creșterea animalelor domestice a fost una dintre principalele surse de hrană a acestei comunități și în special a vitelor, care au un număr dublu de resturi osteologice față de următoarea specie ca importanță, porcinele. A treia specie domestică din această așezare este reprezentată de ovicaprine. Surprinde totuși lipsa resturilor de câine, animal care a fost totuși identificat în celelalte așezări analizate.

Vânătoarea se făcea cu totul sporadic, concluzie dedusă din numărul mic de resturi osteologice descoperite, printre speciile vâdate numărându-se cerbul, mistrețul, bourul și căpriorul.

În ceea ce privește culesul și pescuitul considerăm că aceste două îndeletniciri se realizau pentru că în apropierea așezării se afla râul Jijia, însă considerăm că acestea erau practicate sporadic, la fel ca și în cazul vânătorii, pentru diversificarea hranei.

Locul ales de această comunitate cucuteniană pentru întemeierea așezării a fost unul propice, la mică distanță de așezare aflându-se o importantă și constantă sursă de apă, mediul fiind favorabil și creșterii animalelor. În jurul așezării se întindeau codrii de foioase și de stejar și fag, lucru atestat de prezența în cadrul materialului faunistic, a unor specii care trăiesc în astfel de mediu, cum este mistrețul. De asemenea, în pajiștile și poienile din cadrul acestor păduri cerbul găsea o sursă bogată de hrană; bourul și căpriorul preferau zonele de lizieră a acestor formațiuni vegetale.

Câmpia Jijiei inferioare și a Bahluiului dispune de un relief aplatizat, cu văi largi, lunci și terase, create de râurile din zonă. În zona Iașului densitatea depășește 1000 loc./km². Este cea mai prielnică zonă a Moldovei pentru agricultură și cu o densitate mare a populației, care lucrează în acest domeniu. Apele curgătoare din zonă nu fac decât să sporească confortul așezărilor.

Principalele așezări cucuteniene din această subdiviziune geografică care au beneficiat de o analiză a materialului faunistic sunt Bălțați-Dealul Mândra, Cucuteni-Cețățuie, Hăbășești-Holm, Hoisești-La Pod și Valea Lupului-Fabrica Chimică.

Bălțați-Dealul Mândra. Așezarea este situată în unitatea geomorfologică cunoscută sub denumirea de Câmpia Colinară din nord-estul Moldovei (care acum face parte din județele Iași și Botoșani), în partea care alcătuiește bazinul Bahluiului³⁹. Așezarea cucuteniană se află la circa 2 km de sat, pe malul drept al pârâului Recea și a fost încadrată în subfaza A₄ a culturii Cucuteni, fiind cercetată de N. Zaharia, Marin Dinu și Tamilia Marin⁴⁰.

³⁹ S. Haimovici, **Observațiuni cu privire la resturile animaliere descoperite în stațiunea cucuteniană din Faza A₄ de la Bălțați (jud. Iași)**, în *CI*, XV, 1997, p. 31.

⁴⁰ M. Dinu, T. Marin, **Une découverte appartenant à la culture de Cucuteni à Bălțați (dép. de Iași)**, în *SAA*, IX 2003, p. 75-76.

Materialul faunistic descoperit aici și cercetat de Sergiu Haimovici provine dintr-o singură groapă și este alcătuit în întregime din resturi osoase ce aparțin mamiferelor, fiind determinate doar 99 de piese. În tabelul 6 am evidențiat repartizarea pe specii a animalelor sălbatice și a celor domestice.

Astfel, din analiza acestui tabel, reiese clar faptul că una dintre ocupațiile principale a comunității cucuteniene de la Bălțați era creșterea animalelor.

În ceea ce privește animalele sălbatice, erau vânaute mai ales artiodactilele mari, cerbul și mistrețul. Surprinde totuși lipsa carnivorelor. Mai mult ca sigur, acestea existau în zonă, pentru că cervideele și mistreții constituie, atât pentru oameni, cât și pentru carnivore, o bogată sursă de hrană.

În final, trebuie menționat faptul că, dacă actualmente, zona din jurul satului Bălțați este aproape totalmente stepizată, în subfașa A₄ a culturii Cucuteni, dat fiind prezența în regiune a mistrețului și mai ales a cerbului, existau întinse masive forestiere, alcătuite din foioase, cu precădere stejărișuri⁴¹.

CUCUTENI-Cețățuie: Situl se află în județul Iași, iar din punct de vedere geografic se găsește la limita dintre Câmpia Moldovei și Podișul Sucevei, contactul realizându-se la nivelul subunităților Dealul Mare-Hârlău și colinele Ruginoasa-Strunga din cadrul Culmii Siretului și a extinderii sudice a Depresiunii Hârlău-Hodora din cadrul Câmpiei Jijiei Inferioare și a Bahluiului, într-o zonă în care, spre est și sud, se găsesc dealuri domoale, cu altitudini absolute reduse (sub 150 m), iar spre vest și nord cu altitudini de peste 300-350 m⁴². Din punct de vedere hidrografic, zona aparține de bazinul Văii Oii (Recea), ultimul afluent de stânga al râului Bahluiet, înainte ca acesta să se verse în Bahlui⁴³.

Vegetația se încadrează între o zonă de pădure și una de silvostepă, cu arbori ca fagul, carpenul, gorunul, stejarul etc., dar și de arborete și asociații de pajiști mezoxerofile⁴⁴. Din punct de vedere al faunei întâlnim cerbul, căpriorul, mistrețul, lupul, vulpea, iepurele ș.a.; fauna acvatică e compusă din pești și scoici⁴⁵.

Primele cercetări au fost efectuate încă din anii 1884-1885 de către un grup de arheologi amatori, printre care se numărau Theodor Burada, Nicolae Beldiceanu, Dumitru Butculescu, Grigore Buțoreanu, George Diamandi⁴⁶.

Materialul arheozoologic provine din campaniile 1961-1966, fiind analizat și publicat de Sergiu Haimovici, în două etape: lotul din 1961⁴⁷ (separat pe faze

⁴¹ **Ibidem.**

⁴² M. Petrescu-Dîmbovița, M.-C. Văleanu, **Cucuteni-Cețățuie. Monografie arheologică**, în BMA, XIV, Piatra-Neamț 2004, p. 40-41.

⁴³ **Ibidem**, p. 40.

⁴⁴ **Ibidem**, p. 41-42.

⁴⁵ **Ibidem**, p. 42-43.

⁴⁶ N. Ursulescu, **Începuturile istoriei pe teritoriul României**, Iași, 2002, p. 141.

⁴⁷ S. Haimovici, **Studiul preliminar al resturilor de faună descoperite în săpăturile din 1961 în stațiunea neolitică de la Cucuteni-Băiceni**, în *ArhMold*, VI, p. 317-319.

culturale și prezentat în tabelul 7) și cel din anii 1962-1966⁴⁸. În tabelul 8, am prezentat, analizat împreună, tot lotul faunistic descoperit în urma cercetărilor din anii 1961-1966 de la Cucuteni-Cetățuie. Au fost descoperite 1400 de piese, dintre care 1217 au fost determinate. Dintre acestea, 184 piese (aparținând numai clasei *Mammalia*) au fost eliminate din analiză, deoarece nu aveau indicații clare asupra nivelului din care proveneau.

După cum se observă în urma unui scurt calcul, primul lot, analizat și separat pe faze culturale, este mai consistent decât cel din anii 1962-1966 și de aceea considerăm că acele concluzii care se vor desprinde în urma analizei tabelului 7 se pot răsfrânge asupra întregului material arheozoologic.

Astfel, în această stațiune, care dă și numele marii culturi eneolitice, în toate fazele acesteia, domină piesele ce aparțin animalelor domestice și, în principal, bovinelor. Creșterea animalelor era o ocupație de prim rang, cu toate că această îndeltenicire este mult mai recentă decât vânătoarea, prima sursă de hrană a omului. La mare distanță, dacă avem în vedere numărul de resturi osteologice descoperite, era creșterea ovicaprinelor și a suinelor, animale de talie mică.

Un lucru interesant, care se poate observa în tabelul 7, este faptul că cele mai multe resturi osteologice au fost descoperite în cadrul nivelului A-B. Acesta a fost mult mai puțin locuit, lucru atestat de descoperirea unei singure locuințe, din totalul de 53, în urma cercetărilor arheologice din anii 1961-1966.

Vânătoarea ocupa un rol secundar în alimentația acestor comunități, fiind o sursă alternativă de hrană. Principalele animale vâdate erau cervideele și mistreții. Celelalte specii descoperite aici, toate comestibile, au fost vâdate doar sporadic. Se poate observa că aceste comunități nu acordau o prea mare atenție vânatului mic (iepurele) sau carnivorelor, cum ar fi vulpea, lupul.

Din punct de vedere economic, culesul și pescuitul nu aveau o importanță deosebită în viața comunității de la Cucuteni, zona fiind înconjurată de ape mici. Prezența, printre resturile osteologice descoperite, a castorului, demonstrează existența acestor ape, în care castorii ridicau baraje caracteristice, folosindu-se de arborii căzuți.

În ceea ce privește calul, care are un număr mai ridicat de piese decât media celorlalte stațiuni cucuteniene, nu se poate preciza dacă era domesticit/îmblânzit sau se găsea într-o stare sălbatică. Știm că acesta devine domestic doar la începutul epocii bronzului.

Având în vedere ambientul preferat al speciilor sălbatice descoperite în aceste săpături, putem deduce că în zonă au existat întinse masive forestiere, mediul preferat de cerb, mistreț sau urs, păduri liniștite, formate din amestecuri de stejar (*Quercus*), alături de acesta apărând și fagul, cu ale căror fructe se hrăneau ursul și mistrețul; de asemenea, în scorburile acestor arbori se puteau adăposti o parte dintre animalele

⁴⁸ Idem, **Un lot de faună mamaliană din așezarea Cucuteni-Cetățuie**, în *MemAnt*, XXIII, p. 241-252.

descoperite aici. Existau și poieni cu iarbă deasă, loc preferat de cervidee. La marginile acestor păduri se întâlneau animale care preferă zonele de lizieră sau aflate în refacere după defrișare, cum ar fi bourul sau căpriorul. Zona era mult mai bogată în păduri decât în prezent, cu toate că și atunci se făceau tăieri importante, arborii fiind utilizați în diverse scopuri. Dintre speciile descoperite în urma cercetărilor arheologice, astăzi, în zona Cucuteniului, mai putem întâlni doar mistrețul și căpriorul.

HĂBĂȘEȘTI-Holm: Așezarea se află în partea de Nord-Nord-Est a satului Hăbășești, comuna Strunga, județul Iași, pe botul de deal numit *Holm*, care are o suprafață⁴⁹ de peste 15000 m². Aceasta se află în zona de contact dintre trei mari unități naturale: Câmpia Moldovei, Podișul Sucevei (șeaua Ruginoasa-Strunga) și Podișul Central Moldovenesc. Din punct de vedere hidrografic, teritoriul comunei Strunga aparține bazinului superior al Bahluietului (partea de nord-est) și bazinului mijlociu al Siretului (partea de sud-est). Așezarea, încadrată cronologic în faza A₃ a culturii Cucuteni, a fost cercetată complet în anii 1949-1950, la acea vreme fiind prima așezare cucuteniană săpată în întregime⁵⁰. Printre arheologii implicați în investigarea acestei stațiuni se numără Vladimir Dumitrescu, Mircea Petrescu-Dîmbovița și Nicolae Gostar.

Analiza materialului arheozoologic a fost făcută de către profesorii V. Gheție de la Facultatea de Medicină Veterinară din Iași și Alexandru V. Grossu de la Timișoara, aceștia analizând doar materialul faunistic din gropi și nu și pe cel din strat, datorită faptului că acestea erau amestecate cu resturi ce proveneau din alte epoci.

Printre resturile descoperite se numără scoici de tipul *Unio crassus* și melci de tipurile *Helix pomatia* și *Eumophalia strigella*⁵¹.

În ceea ce privește mamiferele, au fost identificate vite domestice și sălbatice, porcul (de două tipuri, unul dintre acestea fiind cel de baltă, cu botul foarte lung), mai multe tipuri de ovicaprine, printre care se numără și rasa țurcană, câinele, mistrețul și căprioara⁵².

Din păcate, datele avute la dispoziție sunt destul de succinte, iar interpretarea acestora este destul de dificilă. Profesorul V. Gheție menționează, în analiza sa, că raportul animale domestice/animale sălbatice este net în favoarea celor domestice. Din materialul analizat lipsesc oase ale unor animale sălbatice carnivore, astfel încât putem presupune că acestea nu au constituit o sursă de hrană pentru locuitorii acestei comunități. În aceeași situație se află și resturile de cal, care lipsesc cu desăvârșire; astfel putem crede că această specie nu s-a numărat nici printre animalele domestice și

⁴⁹ Vl. Dumitrescu, M. Petrescu-Dîmbovița, N. Gostar, **Hăbășești. Monografie arheologică**, București, 1954, p. 5.

⁵⁰ **Ibidem**.

⁵¹ **Ibidem**, p. 606.

⁵² **Ibidem**, p. 601-605.

nici printre cele sălbatice.

Analiza pe fragmentele osteologice a mai relevat faptul că vârsta de sacrificare a animalelor domestice era una ridicată: s-au determinat exemplare de bovine cu o vârstă de 15 ani, dar și exemplare de ovicaprine ce atingeau 5-6 ani; acest fapt ne indică o preocupare statornică din partea comunității cucuteniene de aici pentru creșterea animalelor domestice, preocupare ce îi asigura o sursă constantă de carne⁵³.

Fără îndoială, în jurul acestei așezări existau păduri întinse de foioase, dar și stejar sau fag, cu ale căror fructe se hrănesc turmele de mistreți. La marginea acestor păduri, în zonele de lizieră sau proaspăt defrișate, ierbivore precum bourul sau căprioara găseau ambientul preferat, format din frunzele copacilor tineri și pajști bogate. Prezența scoicilor și a moluștelor indică existența uneia sau a mai multor ape în jurul așezării, cum sunt astăzi izvoare bogate ce se găsesc pe teritoriul comunei Strunga, cele mai importante fiind cele ale Bahluietului, aflate la mică distanță de Hăbășești⁵⁴. Poziționarea așezării pe un bot de deal a conferit comunității protecție naturală din trei părți, împotriva posibilor prădători sau a unor triburi dușmane.

HOISEȘTI-La Pod. Așezarea, încadrată cronologic în subfaza A₃ a culturii Cucuteni⁵⁵, este situată într-un meandru de pe stânga râului Bahlui, în dreptul podului care asigură legătura cu satul Hoisești. Este o așezare de luncă, în albia majoră a Bahluiului, la circa 500 m nord de contactul acesteia cu versantul, fiind situată pe o mică ridicătură, datorată conului de dejecție format de Valea Sărăturii, afluent de dreapta al Bahluiului⁵⁶. Fragmentul conului de dejecție, cuprins de meandru Bahluiului, a căpătat, prin aluvionări repetate, aspectul unui grind, ceea ce explică alegerea acestui loc de către comunitatea cucuteniană așezată aici⁵⁷.

Așezarea a fost semnalată în 1988 de către localnicul I. Istov, care a adunat câteva fragmente ceramice de la suprafață⁵⁸. Cercetări de suprafață amănunțite au întreprins, în anii 1989-1991, profesorii Dumitru Boghian și Mihai Istov (din Tg. Frumos), rezultatele fiind publicate în anul 1997⁵⁹. Campanii de săpături arheologice, cu caracter de salvare, s-au desfășurat în anii 2003-2004, sub coordonarea lui Nicolae Ursulescu⁶⁰.

Deși zona este frecvent afectată de inundații, locuirea cucuteniană a fost una

⁵³ M. Cârciuamaru, *op.cit.*, p. 44.

⁵⁴ Vl. Dumitrescu, M. Petrescu-Dîmbovița, N. Gostar, *op.cit.*, p. 497.

⁵⁵ N. Ursulescu *et alii*, **Hoisești, com. Dumești, jud. Iași**, în *CCA. Campania 2003*, București, 2004, p. 139-142; idem, **Hoisești, com. Dumești, jud. Iași**, în *CCA. Campania 2004*, București, 2005, p. 177-178.

⁵⁶ Idem, **Hoisești, com. Dumești, jud. Iași**, în *CCA. Campania 2004*, București, 2005, p. 177.

⁵⁷ **Ibidem.**

⁵⁸ R. Cavaleriu, L. Bejenaru, **Cercetări arheozoologice privind cultura Cucuteni, faza A**, Iași, 2009, p. 86.

⁵⁹ D. Boghian, **Nouvelles découvertes des vases cucuténiennes de culte dans le département de Jassy**, în *SAA*, III-IV, 1997, p. 63-74.

⁶⁰ N. Ursulescu *et alii*, **Hoisești, com. Dumești, jud. Iași**, în *CCA. Campania 2003*, București, 2004, p. 139-142; **Hoisești, com. Dumești, jud. Iași**, în *CCA. Campania 2004*, București, 2005, p. 177-178.

cât se poate de intensă, lucru care se poate explica, probabil, prin ocuparea acestei zone într-o perioadă în care fenomenele de inundație aveau o intensitate mai redusă, ori locuirea a cunoscut intermitențe (retragere în perioadele de inundație); s-ar putea presupune, eventual, existența unor îndiguiuri în jurul așezării, deși, până acum, nu există date în acest sens⁶¹.

Din cele 3475 de resturi faunistice descoperite la Hoisești, trei sunt atribuite păsărilor, 509 resturi aparțin moluștelor (un rest de gasteropod și 508 resturi reprezentând bivalve de *Unio crassus*, *Unio pictorum* și *Unio sp.*)⁶², iar 2963 mamiferelor⁶³.

Datorită condițiilor defavorabile de conservare (un sol îmbibat aproape permanent cu apă), aproximativ jumătate dintre resturile osteologice scoase la suprafață nu au putut fi determinate de către arheozoologi.

După cum se observă din tabelul 9, unde am evidențiat repartizarea pe specii a animalelor sălbatice și a celor domestice, una din principalele surse de asigurare a hranei a comunității cucuteniene de la Hoisești a fost creșterea animalelor. Însă, spre deosebire de celelalte stațiuni analizate din punct de vedere arheozoologic, întâlnim aici o situație aparte: numărul dublu al porcinelor față de vitele domestice, situație pe care o punem pe seama unui mediu mlăștinos, datorat prezenței apei Bahluiului în apropiere și a deselor perioade de inundații, în urma cărora rămâne un sol moale, ambient preferat de această specie. Porcinele reprezentau o sursă permanentă de carne, element esențial în hrana oricărei comunități.

Pe plan secund ca importanță în cadrul economiei animaliere a comunității cucuteniene din această stațiune se află, aproape la egalitate, vitele și ovicaprinele. Și câinele are, spre deosebire de celelalte comunități analizate, o pondere ridicată, acesta fiind crescut probabil pentru paza turmelor și ca însoțitor la vânătoare.

În ceea ce privește animalele sălbatice, și aici situația este diferită: în locul resturilor de cerb, cea mai importantă specie vânată este mistrețul, cu un număr dublu de resturi față de cerb. Cerbul și căpriorul sunt pe locul al doilea ca număr de resturi osteologice, celelalte specii descoperite la Hoisești fiind vânată sporadic.

În ceea ce privește paleomediul acestei zone, avem indicii că acesta era unul foarte variat. Prezența cochiliilor de scoici, a resturilor de păsări, a castorului și a unui număr mare de suine domestice ne indică clar faptul că în apropierea așezării era o sursă importantă de apă, vitală pentru comunitate, care oferea condițiile cele mai bune pentru desfășurarea tuturor activităților. Prezența cerbului, ursului, a pisicii sălbatice și a mistrețului ne indică faptul că în zonă se aflau și păduri bogate, de foioase în amestec cu stejar și fag, mediul fiind propice pentru aceste specii. La marginea acestor codri trăiau animale precum bourul sau căpriorul, care preferau un astfel de mediu. La Hoisești cu siguranță a existat și o zonă de silvostepă, fapt indicat de

⁶¹ Idem, **Hoisești, com. Dumești, jud. Iași**, în *CCA. Campania 2003*, București, p. 139-142.

⁶² R. Cavaleriu, L. Bejenaru, **op.cit.**, p. 94.

⁶³ **Ibidem**, p. 88.

prezența iepurelui și a vulpii printre resturile osteologice.

VALEA LUPULUI-Fabrica chimică (astăzi Antibiotice S.A. Iași). Așezarea se află pe promontoriul terasei inferioare din stânga Bahluiului, în apropierea actualei fabrici de medicamente și a fost cercetată între anii 1953-1957 de un colectiv condus de Marin Dinu, descoperindu-se urme de locuire ce aparțin fazei Cucuteni B⁶⁴. Materialul osteologic descoperit a fost analizat de Sergiu Haimovici⁶⁵. Acesta cuprinde o serie de 518 piese, aparținând în întregime mamiferelor.

Din tabelul 10, unde am evidențiat repartizarea pe specii a animalelor sălbatice și a celor domestice, reiese faptul că o ocupație importantă a populației cucuteniene de la Valea Lupului era creșterea animalelor domestice, care aveau o pondere însemnată în asigurarea hranei. Vânătoarea ocupa o poziție secundară, numărul oaselor de animale sălbatice fiind aproximativ la jumătate din numărul celor domestice.

Ca și la celelalte comunități cucuteniene analizate, și pentru cea de la Valea Lupului creșterea cornutelor mari ocupa primul loc. Numărul oaselor de ovicaprine și de suine domestice este relativ apropiat.

În această așezare, cele mai multe piese osteologice provenite de la animale sălbatice sunt cele de cerb, la o distanță mare fiind cele de mistreț, bour și căprior. În ceea ce privește ambientul în care trăia comunitatea cucuteniană de la Valea Lupului, prezența în apropiere a Bahluiului și terasa pe care s-au ridicat locuințele constituiau factori favorizanți pentru un trai liniștit. Numărul mare al resturilor de bovine domestice ne indică faptul că zona era favorabilă creșterii acestei specii. Numărul scăzut al suinelor și ovicaprinelor poate sugera un interes mai scăzut al acestor comunități pentru creșterea acestor două specii, deși prezența apei în preajma așezării ne poate duce cu gândul și la existența unor pajiști bogate și bălți în preajma așezării. Fără îndoială, această comunitate avea în apropiere și o pădure întinsă, de foioase amestecate cu stejar și fag, fapt indicat și de prezența suinelor sălbatice sau a cerbului. La marginea acestor codri, în zone de lizieră sau în porțiunile defrișate de către membrii acestei comunități, trăiau specii precum bourul sau căpriorul.

*

După ce am urmărit, prin prisma datelor arheozoologice, cele nouă așezări pentru care am avut la dispoziție rapoarte arheozoologice, se impun unele **concluzii**.

În toate așezările, principala sursă de procurare a hranei pentru comunitățile cucuteniene era creșterea animalelor, în principal a bovinelor. Există o singură excepție, la Hoisești, unde predomină suinele. Creșterea bovinelor oferea carne și lapte, însă acestea puteau fi utilizate și la alte activități, precum agricultura, căratul buștenilor necesari la construcția caselor sau pentru foc. Pe locul secund, la o distanță

⁶⁴ M. Dinu, **Șantierul arheologic Valea Lupului**, în *Materiale*, III, 1957, p. 161-178; idem, **Șantierul arheologic Valea Lupului**, în *Materiale*, V, 1958, p. 247-256; idem, **Șantierul arheologic Valea Lupului**, în *Materiale*, VI, 1959, p. 203-212.

⁶⁵ S. Haimovici, **Sravnitelnoe izučenie faunističeskikh ostatkov epokh neolita i bronzy naidennykh v poselenii u Valea Lupului**, în *AȘUI*, sect. 2 (Șt.Nat.), A. Biologie, VIII, 2, 1962, p. 291.

destul de mică între ele, se află resturile faunistice de ovicaprine și suine, crescute de asemenea pentru carne. Sacrificarea acestor animale domestice era bine chibzuită, fapt observat în urma analizei materialului osteologic; pentru sacrificat erau preferate animalele mature, masculii mai ales, femelele fiind păstrate pentru reproducere.

În ceea ce privește câinele, considerăm că acesta nu era folosit în alimentație, ci era crescut pentru paza turmelor sau ca însoțitori la vânătoare.

Principalele specii vâdate de comunitățile cucuteniene au fost cerbul, mistrețul și căpriorul, o excepție constatându-se în așezarea de la Liveni, unde predomină resturile de bour (*Bos primigenius*).

De la toate aceste specii de mamifere descoperite în așezările analizate mai sus, în afară de carne, alimentul indispensabil în hrana acestor comunități, cucutenienii mai utilizau oasele, care, prin prelucrare, puteau fi folosite în viața de zi cu zi la diverse activități. Astfel au fost descoperite, un număr important de oase și coarne care poartă urme de prelucrare, în special ale bovinelor și cervideelor, mai puțin de suine și *canidae*; unele oase au devenit împungătoare, șlefuitoare, dălțițe, ace, spatule, linguri. Pieile și blana animalelor erau folosite ca îmbrăcăminte și încălțăminte pentru tot cursul anului și mai ales în sezonul mai răcoros sau așternut pentru odihnă. Coarnele erau utilizate în agricultură, fiind folosite la deștelenitul pământului și ca săpăligi. Din colți de mistreț și din valvele scoicilor se realizau diverse pandative. Descoperirea unor unelte de silex sau piatră precum topoare, percutoare, răzuitoare sau vârfuri de săgeți atestă, în plus, existența unor comunități bine închegate, în care creșterea animalelor, urmată de vânătoare, avea o însemnătate de prim rang.

Calul apare aproape în fiecare așezare, însă cu foarte puține piese, ceea ce ne face să credem că era încă în stare sălbatică; doar spre sfârșitul culturii Cucuteni numărul resturilor de cal începe să crească, după cum s-a putut observa în așezarea de la Liveni.

În legătură cu cantitatea de oase găsită într-o așezare, trebuie să ținem cont de faptul că aceasta poate, totuși, să nu reprezinte situația reală din perioada de existență a acelei așezări. Ne putem gândi la arderea unor animale sau oase, la mâncarea unor oase (îndeosebi mici) de către oameni sau de către animale carnivore, la adaosul unor resturi faunistice după ce locuirea a încetat ș.a. Însă, nu credem că asemenea factori ar fi putut să influențeze decisiv imaginea noastră despre importanța speciilor de animale domestice sau vâdate dintr-o comunitate și implicit datele despre paleomediul.

De remarcat este și grija pe care comunitățile cucuteniene o aveau față de animale, fie ele sălbatică sau domestice: în toate așezările au fost descoperite reprezentări zoomorfe, fie prin protome, prin picturi sau plastice. Aceste reprezentări ar putea indica existența unor credințe și a unor ritualuri magico-religioase, dedicate unor zeități care protejau turmele domestice, înlesneau reproducerea acestor specii și fereau așezările de atacuri din partea animalelor sălbatică.

În ceea ce privește paleomediul Câmpiei Moldovei, acesta nu era foarte diferit de cel actual. În primul rând, trebuie să menționăm că aceste comunități își ridicau

locuințele în preajma unor surse bogate de apă, vitală pentru supraviețuirea lor și a animalelor pe care le creșteau. Prezența apei este confirmată și de descoperirea unor oase de păsări de apă, precum și a unor valve de scoici, care puteau fi un supliment alimentar, dar puteau fi și pisate și amestecate în pasta vaselor. În ceea ce privește pescuitul, deși nu avem descoperite, în cadrul așezărilor analizate, oase de pește, credem totuși că acesta se practica, dar nu la aceeași scară ca în așezările situate de-a lungul Dunării sau al Mării Negre, unde peștele era de dimensiuni mult mai mari și putea lăsa urme mai consistente.

În jurul așezărilor se întindeau masive forestiere, în care pădurile de foioase erau amestecate cu cele de stejar și fag. Cerbul, mistrețul sau ursul găseau aici hrană bogată și adăpost. La marginea pădurilor întâlnim ierbivore, precum bourul și căpriorul, acestea fiind specii care se hrănesc cu frunzele copacilor tineri, arbuști etc. În unele cazuri (așezările de pe malul Prutului) avem și indicii pentru o zonă intermediară de la vegetația de luncă la cea de pădure, adică o silvostepă, lucru dovedit de prezența unor specii caracteristice, cum sunt iepurele sau vulpea. Astăzi, în Câmpia Moldovei, pădurile și-au restrâns mult aria, datorită activităților antropice, făcând loc culturilor agricole. O parte din speciile de animale care cutreierau codrii din această zonă în perioada culturii Cucuteni, precum ursul sau cerbul, și-au restrâns mult arealul de răspândire, fapt datorat și încălzirii climatice.

SPECIA	FRAGMENTE		INDIVIZI	
	Nr. absolut	%	Nr. absolut	%
<i>Bos taurus</i> (bovine)	1225	35.21	31	21.53
<i>Bos primigenius</i> (bour)	13	0.38	3	2.08
<i>Bison bonasus</i> (zimbbru)	3	0.09	1	0.69
<i>Bos taurus</i> / <i>Bos primigenius</i>	136	4.02		
<i>Bos primigenius</i> / <i>Bison bonasus</i>	97	2.87		
<i>Ovis aries</i> (oaia)	38	1.12	7	4.86
<i>Capra hircus</i> (capra)	42	1.24	12	8.33
<i>Ovicaprinae</i> (oaia și capra)	133	3.93		
<i>Sus domesticus</i> (porcul)	288	8.51	49	34.03
<i>Sus scrofa attila</i> (mistrețul)	205	6.06	8	5.56
<i>Sus</i> (suine)	476	14.07		
<i>Cervus elaphus</i> (cerbul)	436	12.89	17	11.81
<i>Capreolus capreolus</i> (căpriorul)	50	1.48	4	2.78
<i>Bos</i> / <i>Cervus</i>	180	5.32		
<i>Ovicaprinae</i> / <i>Capreolus</i>	19	0.56		
<i>Canis familiaris</i> (câinele)	23	0.68	4	2.78
<i>Equus</i> sp. (sălbatic? calul)	4	0.12	1	0.69
<i>Ursus arctos</i> (ursul)	5	0.15	1	0.69
<i>Canis lupus</i> (lupul)	1	0.03	1	0.69
<i>Vulpes vulpes</i> (vulpea)	1	0.03	1	0.69
<i>Meles meles</i> (bursucul)	1	0.03	1	0.69
<i>Lynx lynx</i> (râsul)	3	0.09	1	0.69
<i>Castor fiber</i> (castorul)	3	0.09	1	0.69
<i>Lepus europaeus</i> (iepurele)	1	0.03	1	0.69
Total	3383	100	144	100

Tab. 1. Frecvența, în fragmente și indivizi prezumați, a speciilor de mamifere descoperite în așezarea cucuteniană de la Drăgușeni-Ostrov (după Bolomey, El-Susi 2000, p. 160-161).

SPECIA	FRAGMENTE		INDIVIZI	
	Nr. absolut	%	Nr. absolut	%
<i>Bos taurus</i>	491	63.51	41	39.42
<i>Sus scrofa domesticus</i>	54	6.98	11	10.58
<i>Ovicaprinae</i>	71	9.18	13	12.50
<i>Canis familiaris</i>	28	3.62	6	5.76
<i>Bos primigenius</i>	52	6.72	12	11.54
<i>Cervus elaphus</i>	35	4.52	9	8.65
<i>Capreolus capreolus</i>	13	1.68	3	2.89
<i>Sus scrofa ferus</i>	21	2.71	5	4.80
<i>Ursus arctos</i>	1	0.13	1	0.96
Mamifere domestice	644	83.29	71	68.26
Mamifere sălbatice	122	15.81	30	28.85
<i>Equus caballus</i>	7	0.90	3	2.89
Total	773		104	

Tab. 2. Frecvența, în fragmente și indivizi prezumați, a speciilor de mamifere descoperite în așezarea cucuteniană de la Liveni-La Sărături (după Haimovici, Ungureanu 2004).

SPECIA	FRAGMENTE		INDIVIZI	
	Nr. absolut	%	Nr. absolut	%
<i>Bos taurus</i>	233	60.20	21	36.84
<i>Sus scrofa domesticus</i>	21	5.42	6	10.52
<i>Ovicaprinae</i>	17	4.40	7	12.28
<i>Canis familiaris</i>	2	0.52	2	3.51
<i>Bos primigenius</i>	2	0.52	2	3.51
<i>Capreolus capreolus</i>	4	1.03	2	3.51
<i>Cervus elaphus</i>	86	22.22	11	19.29
<i>Sus scrofa ferus</i>	19	4.91	4	7.01
<i>Vulpes vulpes</i>	1	0.26	1	1.76
<i>Meles meles</i>	2	0.52	1	1.76
Mamifere domestice	273	70.54	36	63.15
Mamifere sălbatice	114	29.46	21	36.84
Total	387		57	

Tab. 3. Frecvența, în fragmente și indivizi prezumați, a speciilor de mamifere descoperite în așezarea cucuteniană de la Mitoc-Valea lui Stan (după Haimovici 1986, p. 77-78).

SPECIA	FRAGMENTE		INDIVIZI	
	Nr. absolut	%	Nr. absolut	%
<i>Bos taurus</i>	69	17.17	13	18.33
<i>Capra</i>	9	2.24	2	2.90
<i>Ovis aries</i>	3	0.75	1	1.47
<i>Ovicaprinae</i>	37	9.20	4	5.79
<i>Sus scrofa domesticus</i>	53	13.18	10	14.49
<i>Sus scrofa ferus</i>	66	16.42	1	15.95
Suine	8	1.99	1	1.45
<i>Canis familiaris</i>	3	0.75	2	2.90
<i>Cervus elaphus</i>	103	25.62	13	18.83
<i>Capreolus capreolus</i>	27	6.73	4	5.79
<i>Bos primigenius</i>	13	3.23	2	2.90
<i>Ursus arctos</i>	2	0.49	1	1.45
<i>Vulpes vulpes</i>	1	0.25	1	1.45
<i>Lepus europaeus</i>	2	0.49	1	1.45
<i>Castor fiber</i>	1	0.25	1	1.45
<i>Equus caballus</i>	5	1.24	2	2.90
Mamifere domestice	174	44.74	32	48.48
Mamifere sălbatice	215	55.26	34	51.52
Total	402		69	

Tab. 4. Frecvența, în fragmente și indivizi prezumați, a speciilor de mamifere descoperite în așezarea cucuteniană de la Trușești-Țuguieta (după Haimovici 1999, p. 682).

SPECIA	FRAGMENTE	
	Nr. absolut	%
<i>Bos taurus</i>	528	56.65
<i>Ovis aries</i>	10	10.94
<i>Ovicaprinae</i>	84	
<i>Capra hircus</i>	8	
<i>Sus scrofa domesticus</i>	216	23.17
<i>Sus scrofa ferus</i>	18	1.93
<i>Cervus elaphus</i>	32	3.43
<i>Capreolus capreolus</i>	13	1.39
<i>Bos primigenius</i>	12	1.28
Mamifere domestice	846	90.76
Mamifere sălbatice	75	8.03
<i>Equus caballus</i>	9	0.96
Total	930	

Tab. 5. Frecvența în fragmente a speciilor de mamifere descoperite în așezarea cucuteniană de la Vorniceni-Pod Ibăneasa (după Haimovici 2010, p. 318).

SPECIA	FRAGMENTE		INDIVIZI PREZUMAȚI	
	Nr. absolut	%	Nr. absolut	%
<i>Bos taurus</i>	42	42.42	6	30
<i>Sus scrofa domesticus</i>	24	24.24	4	20
<i>Ovicaprinae (Ovis et capra)</i>	13	13.13	4	20
<i>Canis familiaris</i>	1	1.01	1	5
<i>Sus scrofa ferus</i>	8	8.08	2	10
<i>Cervus elaphus</i>	9	9.09	2	10
<i>Capreolus capreolus</i>	2	2.02	1	5
Mamifere domestice	80	80.80	15	75
Mamifere sălbatice	19	19.19	5	25
TOTAL	99		20	

Tab. 6. Frecvența, în fragmente și indivizi prezumați, a speciilor de mamifere descoperite în așezarea cucuteniană de la Bălțați (după Haimovici 1997, p. 31).

Specia	Total		Cucuteni A		Cucuteni A-B		Cucuteni B ₁		Cucuteni B ₂	
	Nr. absolut	%	Nr. absolut	%	Nr. absolut	%	Nr. absolut	%	Nr. absolut	%
<i>Bos taurus</i>	416	60.03	92	58.60	167	77.67	61	44.85	96	51.89
<i>Ovicaprinae (Ovis et Capra)</i>	68	9.81	20	12.74	5	2.33	22	16.18	21	11.35
<i>Sus scrofa domesticus</i>	51	7.36	6	3.82	15	6.98	14	10.29	16	8.65
<i>Canis familiaris palustris</i>	3	0.43	1	0.64	1	0.47	1	0.74		
Mamifere domestice	538	77.63	119	75.80	188	87.45	98	72.06	133	71.89
<i>Cervus elaphus</i>	73	10.53	21	13.38	16	7.44	13	9.56	23	12.43
<i>Sus scrofa ferus</i>	45	6.49	11	7.01	9	4.19	10	7.35	15	8.11
<i>Capreolus capreolus</i>	5	0.72	1	0.64			4	2.94		
<i>Bos primigenius</i>	5	0.72	2	1.27			1	0.74	2	1.08
<i>Lepus europaeus</i>	1	0.14	1	0.64						
<i>Canis lupus</i>	2	0.29					1	0.74	1	0.54
<i>Castor fiber</i>	1	0.14							1	0.54
<i>Ursus arctos</i>	2	0.29							2	1.08
Mamifere sălbatice	134	19.32	36	22.94	25	11.63	29	21.33	44	23.78

<i>Equus caballus</i>	21	3.03	2	1.26	2	0.92	9	6.61	8	4.32
Total fragmente	693		157		215		136		185	

Tab. 7. Frecvența, în fragmente și indivizi prezumați, pe cele patru nivele, a speciilor de mamifere descoperite în așezarea cucuteniană de la Cucuteni-Cețățuia (după Haimovici 1969, p. 318).

SPECIA	FRAGMENTE	
	Nr. absolut	%
<i>Bos taurus</i>	587	58.17
<i>Ovicaprinae</i>	120	11.89
<i>Sus scrofa domesticus</i>	67	6.64
<i>Canis familiaris</i>	6	0.59
<i>Bos primigenius</i>	14	1.38
<i>Cervus elaphus</i>	130	12.88
<i>Capreolus capreolus</i>	11	1.09
<i>Sus scrofa ferus</i>	67	6.64
<i>Lepus europaeus</i>	1	0.09
<i>Canis lupus</i>	2	0.19
<i>Castor fiber</i>	1	0.09
<i>Ursus arctos</i>	3	0.29
Mamifere domestice	780	77.29
Mamifere sălbatice	229	22.65
Total	1009	99.94
<i>Equus caballus</i>	24	2.32
Total	1033	

Tab. 8. Frecvența în fragmente a speciilor de mamifere descoperite în așezarea cucuteniană de la Cucuteni-Cețățuia (loturile din anii 1961-1966).

SPECIA	FRAGMENTE		INDIVIZI	
	Nr. absolut	%	Nr. absolut	%
<i>Bos taurus</i>	222	14.26	5	7.46
<i>Sus scrofa domesticus</i>	451	28.96	16	23.88
<i>Ovis aries/Capra hircus</i>	204	13.10	7	10.44
<i>Ovis aries</i>	12	0.77	2	2.99
<i>Capra hircus</i>	6	0.39	2	2.99
<i>Canis familiaris</i>	26	1.67	4	5.97
Total mamifere domestice	921	59.15	36	53.73
<i>Cervus elaphus</i>	158	10.15	3	4.48
<i>Capreolus capreolus</i>	118	7.58	6	8.96
<i>Sus scrofa ferus</i>	328	21.07	12	17.91
<i>Bos primigenius</i>	8	0.51	2	2.99
<i>Ursus arctos</i>	1	0.06	1	1.49

<i>Lepus europaeus</i>	13	0.83	2	2.99
<i>Castor fiber</i>	1	0.06	1	1.49
<i>Felis sylvestris</i>	1	0.06	1	1.49
<i>Vulpes vulpes</i>	4	0.26	1	1.49
<i>Sciurus vulgaris</i>	3	0.19	1	1.49
Total mamifere sălbatice	635	40.78	30	44.78
<i>Equus caballus</i>	1	0.06	1	1.49
Total mamifere identificate	1557	100	67	100
<i>Sus sp.</i>	32	-	-	-
<i>Bos primigenius/ Cervus elaphus</i>	7	-	-	-
<i>Bos primigenius/Bison bonasus</i>	3	-	-	-
Total mamifere neidentificate	1364	-	-	-
Total mamifere	2963	-	-	-

Tab. 9. Frecvența, în fragmente și indivizi prezumați, a speciilor de mamifere descoperite în așezarea cucuteniană de la Hoisești-La Pod (după Cavaleriu, Bejenaru 2009, p. 95).

SPECIA	FRAGMENTE				INDIVIZI			
	Nr. absolut		%		Nr. absolut		%	
<i>Bos taurus</i>	294		56.76		25		35.21	
<i>Ovis aries</i>	6	38	1.15	7.32	2	8	2.82	11.27
<i>Ovicaprinae</i>	28		5.40		4		5.63	
<i>Capra hircus</i>	4		0.77		2		2.82	
<i>Sus scrofa domesticus</i>	28		5.40		6		8.45	
<i>Sus scrofa ?</i>	6		1.15		2		2.82	
<i>Sus scrofa ferus</i>	29		5.60		5		7.04	
<i>Equus caballus</i>	1		0.19		1		1.41	
<i>Canis familiaris</i>	3		0.57		2		2.82	
<i>Cervus elaphus</i>	96		18.57		12		16.90	
<i>Capreolus capreolus</i>	12		2.31		6		8.45	
<i>Bos primigenius</i>	11		2.13		4		5.63	
Mamifere domestice (+ <i>Sus scrofa ?</i> și <i>Equus caballus</i>)	363		70.05		41		57.75	
Mamifere sălbatice	148		28.61		27		38.02	
Total	518				71			

Tab. 10. Frecvența, în fragmente și indivizi prezumați, a speciilor de mamifere descoperite în așezarea cucuteniană de la Valea Lupului-Fabrica chimică (după Haimovici 1962, p. 296).

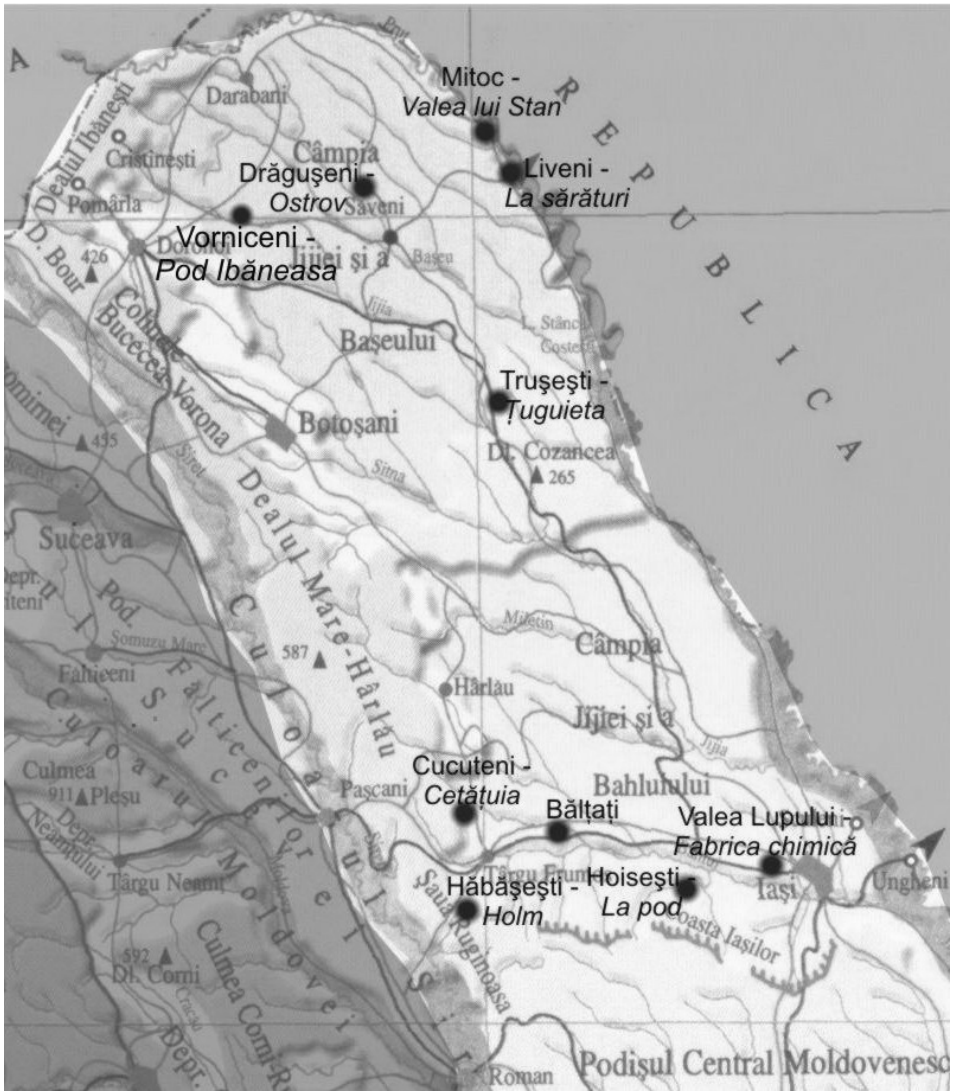

Fig. 1. Așezări ale culturii Cucuteni din Câmpia Moldovei, cercetate arheozoologic, p. 29.